

การศึกษาพิธีกรรมความเชื่อหมอช้างของกลุ่มชาวไทยกูย จังหวัดสุรินทร์ A Study of Elephant Healer Belief Ritual of Thai Kui in Surin Province

พระอำนวย มงคลโก¹, พระอนุชา อภิชาโน², ชีรชัย สมใจ³, ยโสธรา ศิริภาพระภากร^{4*}

เกริกวุฒิ กันเที่ยง⁵ และ สุริยา คลังฤทธิ์⁶

Phra Amnuai Mongliko¹, Phra Anucha Apichano², Teerachai Somjai³, Yasothara Siriphapraphagon^{4*},

Kroekwut Kanthiang⁵, and Suriya Klaungrit⁶

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์^{1-4*}

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช⁵

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีเฉาหยาง ประเทศไต้หวัน⁶

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus^{1-4*}

Rajamangala University of Technology Srivijaya, Nakhon Si Thammarat Campus⁵

Chaoyang University of Technology, Taiwan⁶

*Corresponding author, e-mail: yasotharar.s@gmail.com

วันที่รับบทความ: 5 เมษายน 2565; วันที่แก้ไขบทความ: 25 พฤศจิกายน 2565; วันที่ตอบรับบทความ: 26 พฤศจิกายน 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและหาแนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมแขนงปะกำช้างของชาวไทยกูย อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์ โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นชุมชนชาวไทยกูยที่อยู่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษา พบว่า วิถีชีวิตของกลุ่มชนชาวไทยกูยมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและดวงวิญญาณบรรพบุรุษด้วย ได้ปรากฏพิธีกรรมของกลุ่มชนเรียกว่า “พิธีแกลมอ” เป็นพิธีสื่อสารดวงวิญญาณมีสัญลักษณ์ในพิธี และรูปแบบในพิธีที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ และเส้นปะกำช้างที่ปรากฏบนศีรษะของผู้เข้าในพิธี จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวไทยกูย ความเกี่ยวข้องกับช้าง คือ การเลี้ยงและการฝึกช้าง โดยจะต้องมีความเชี่ยวชาญ ได้แก่ 1) การจับช้าง 2) ทำเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับช้าง 3) การประกอบพิธีกรรม 4) การฝึกบังคับช้าง 5) การทำนายลักษณะของช้าง และ 6) การรักษาด้วยพืชสมุนไพร สำหรับพิธีกรรมแขนงปะกำช้างเป็นพิธีกรรมเช่นไหว้ที่มีการสืบทอดมานานโดยเชื่อว่าจะทำให้ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและมีความโชคดี แนวทางการอนุรักษ์ พบว่า 1) ควรมีการส่งเสริมให้มีฐานข้อมูลบริการความรู้แก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ 2) ควรรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อต่อบริการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว 3) ควรมีการจัดความร่วมมือในชุมชน ได้แก่ ชุมชน โรงเรียน และวัด 4) จัดกิจกรรมเสริมความรู้ 5) จัดกิจกรรมนำเสนอเรื่องราวและวิถีชาวกูยเพื่อสร้างความภาคภูมิใจแก่ชุมชน 6) จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสอนในชั้นเรียน 7) จัดกิจกรรมแขนงปะกำช้างให้ชนมีพื้นที่และสร้างนวัตกรรมทางความเชื่อที่ได้จากช้าง เป็นต้น

คำสำคัญ: แขนงปะกำช้าง ความเชื่อหมอช้าง พิธีกรรม กลุ่มชาวไทยกูย จังหวัดสุรินทร์

Abstract

The purpose of this article was to study guidelines for the conservation of San Pra Kham Chang of Thai Kui in Tha Tum district, Surin province. The target group was Thai Kui who live in Ban Ta Klang, Krapho sub-district, Tha Tum district, Surin province. The study found that the way of life of these people is believed in supernatural powers and ancestral spirits. There has appeared a ritual of the people called "Glamor Ceremony", a ceremony to communicate the soul and related with the elephant. The Thai Kui and their rituals have become the identity of the origin of their beliefs and development to the present day. This group is related to elephants, namely elephant rearing and elephant training. Must have the expertise, namely 1) capturing elephants 2) making tools related to elephants 3) performing rituals 4) taming elephants 5) predicting the appearance of elephants 6) plant treatment herb. The elephant sanctuary is an offering ceremony. People believed that make career advancement and good luck. Guidelines for conservation found that: 1) It should promote having a database of knowledge services for tourists and those who are interested. 2) It should collect information about rituals and beliefs and provide knowledge services to tourists. 3) It should establish community cooperation including communities, schools and temples. 4) Organize knowledge-enhancing activities 5) Organize activities to present stories and ways of the Kui people to make the community proud. 6) Organize local curriculum for teaching in the classroom giving up space and creating innovations of beliefs derived from elephants.

Keywords: San Pa Kham Chang, Elephant Healer Belief, Rituals, Thai Kui, Surin Province

บทนำ

วิถีชีวิตลุ่มน้ำมูลที่มีกลุ่มชนเข้ามาอาศัยอยู่นั้นโดยเฉพาะกลุ่มชุมชนบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์ มีจารีตและวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มชาวไทยกูยได้ยึดถือและปฏิบัติตามกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมีวิถีชีวิตที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และจารีต (กฤษนันท์ แสงมาศ และ ยโสธรา ศิริภาพระภากร, 2562 : 114 - 115) ชาวไทยกูยมีความเชื่อเกี่ยวกับเส้นปะกำช้างโดยมีฐานคติที่ถือว่าเส้นปะกำช้างมีดวงวิญญาณของบรรพบุรุษสิงสถิตอยู่ภายในเส้นปะกำช้าง ความเชื่อในเรื่องผีปะกำ อธิบายได้ความหมายว่าเป็นผีบรรพบุรุษของชาวไทยกูย ความสำคัญของพิธีกรรมแซนปะกำช้างหรือพิธีเซ่นไหว้ศาลปะกำช้างเป็นพิธีกรรมของชาวไทยกูยเลี้ยงช้าง คำว่าปะกำนี้เป็นคำที่ชาวกูยเลี้ยงช้างใช้เรียก “เชือก” หรือบ่วงบาศสำหรับใช้ในการคล้องช้างซึ่งบางครั้งก็เรียกว่าหนังปะกำบ้าง แต่ทั้งนี้เชือกหรือบ่วงบาศดังกล่าวจะต้องเป็นเชือกที่ได้ผ่านการทำพิธีเพื่ออัญเชิญวิญญาณของผีบรรพบุรุษ ที่เคยเป็นหมอช้างและพระครูผู้ที่เป็นหมอช้าง ชาวไทยกูยเลี้ยงช้างทุกคนจะนับถือว่าเป็นบรมครูช้างของตนเข้าไปสิงสถิตอยู่ในเชือกนั้นแล้วเท่านั้น ฉะนั้นหมอช้างและครอบครัวจะต้องเคารพและเก็บรักษาไว้อย่างดีทั้งนี้เพราะพวกเขาคือว่าหนังปะกำจะมีผีประจำปะกำอยู่ภายใน และมีฐานคติว่ามีอำนาจที่สามารถจะบันดาลให้เกิดความโชคดีหรือความโชคร้ายได้ ดังนั้น สิ่งที่จะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษก็คือห้ามเหยียบ ห้ามผู้หญิงหรือผู้ที่ไม่ใช่สายโลหิตแต่ต้องเส้นปะกำช้างที่ครอบครัวได้ยกไว้ภายในศาลปะกำ (ยโสธรา ศิริภาพระภากร. 2560 : 84)

ชาวไทยภูยให้การนับถือผีและดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และมีการผสมผสานให้เข้ากับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และผสมความเชื่อท้องถิ่นที่มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งที่ไม่เห็นด้วยตาเนื้อภายในชุมชนมีวัดชื่อ วัดกุยอาเจียง จะมีศาลปะกำช้างและประจำเป็นศูนย์ร่วมจิตวิญญาณ ในรอบปีจะมีการประกอบพิธีกรรม ณ สถานที่บริเวณศาลปะกำช้างแห่งนี้ถือเป็นจุดสำคัญและเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวไทยภูย ภายในศาลปะกำช้าง จะประกอบด้วยรูปปั้นครุฑช้าง ถือเป็นบรมครุฑช้าง ปะกำช้าง รูปภาพของหมอช้าง และโดยรอบจะปั้นช้างไว้มากมาย และมีโครงกระดูกช้าง และสุสานช้างด้านหน้าบริเวณศาลปะกำช้างด้วย จึงถือได้ว่าชาวไทยภูยให้ความสำคัญต่อช้าง และถือว่าช้างเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว เมื่อตายลงจะนำกระดูกช้างมาฝังไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ และยังมีการประกอบพิธีทำบุญอุทิศที่มีพระสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาทำมาฆบูชา และส่วนร่วมในกิจกรรมแสดงให้เห็นถึงสายใยความสัมพันธ์มีต่อช้าง จนกลายมาเป็นการสร้างศาลปะกำช้างเพื่อประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช้าง ได้แก่ การประกอบพิธีตั้งดาช้าง หน้าศาลปะกำช้าง การประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ปะกำช้าง และบวงสรวงกรรมงานพิธีต่าง ๆ เพราะความเชื่อที่มามีความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นชุมชนจึงมีฐานคติที่มีต่อศาลปะกำช้างและบรมครุฑหมอช้าง อย่างไรก็ตามปัญหาที่พบในการลงสำรวจในพื้นที่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ว่าพิธีกรรมแซนปะกำช้างหรือพิธีไหว้ศาลปะกำยังไม่มีมีการถ่ายทอดวิชาความรู้จากครูช้างรุ่นก่อนอย่างเต็มที่ที่ทำให้การจัดพิธีอาจจะขาดตกบกพร่องไปบ้างและอาจจะไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ทั้งนี้การจัดพิธีกรรมของหมอช้างเองยังเป็นเรื่องละเอียดอ่อนซึ่งจะหาคนสืบทอดวิชาความรู้การคล้องช้างได้ยากจึงเกิดปัญหาการจัดลำดับพิธีกรรมที่เริ่มจนจบและรายละเอียดได้ขาดตกไปโดยองค์ความรู้ที่ไม่ได้ถ่ายทอดและบันทึกไว้นั่นเอง

จากการศึกษาเรื่องพิธีกรรมความเชื่อหมอช้างของกลุ่มชาวไทยภูย บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ จึงเป็นความสำคัญมากในยุคปัจจุบันเนื่องจากสถานการณ์ วัฒนธรรม ประเพณี โลกยุคใหม่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เด็กเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจ ใส่ใจที่จะเรียนรู้ในมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น ในพื้นที่ของตนเองมากเท่าที่ควร บทความนี้จึงเป็นการศึกษาและหาแนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมแซนปะกำช้างของชาวไทยภูย เพื่อนำไปสู่การสร้างการรับรู้และสร้างความเข้าใจแก่เด็กเยาวชน เกิดการสืบทอดพิธีกรรมความเชื่อหมอช้างของกลุ่มชาวไทยภูย และอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่จังหวัดสุรินทร์สืบต่อไป

การศึกษาการคงอยู่ของพิธีกรรมแซนปะกำช้างบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

การศึกษาริบทเชิงพื้นที่การคงอยู่ของพิธีกรรมแซนปะกำช้าง บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้ 1. ขอบเขตด้านเอกสารข้อมูล เป็นการศึกษาข้อมูลที่ได้จากหนังสือ ตำรา วิจัย และบทความทางวิชาการที่เสนอไว้ในแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง คือ ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความเชื่อและพิธีกรรมท้องถิ่น ประเพณีท้องถิ่นและฐานคติที่มีต่อดวงวิญญาณอำนาจเหนือธรรมชาติและบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้ศึกษาตามกรอบและประเด็นในการศึกษา และ 2. ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 9 รูป/คน ประกอบด้วย หมอช้าง 3 คน นักวิชาการ 1 คน พระสงฆ์ 1 รูป กลุ่มผู้นำชุมชน 1 คน และผู้ร่วมพิธี 3 คน การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการ ดังนี้

1. จากเอกสาร รูปแบบของหนังสือ ตำรา วารสาร งานวิจัยและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความรู้เกี่ยวกับ กลุ่มชาติพันธุ์ ความเชื่อ พิธีกรรม ฐานคติที่มีต่อช้าง อัตลักษณ์ ประเพณี แนวทางการพัฒนา อนุรักษ์ท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อมูลการศึกษา ในกรอบแนวคิดในการวิจัยให้มีความชัดเจนและน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

2. การสัมภาษณ์ (Survey and In-Depth Interview) เป็นการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นแบบมีโครงสร้างพร้อมเก็บภาพ ประกอบในคราวเดียวกัน ได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมด้วยในการเก็บข้อมูลราย

ประเด็นที่สำคัญ ๆ ส่วนการหาแนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมแซนปะกำช้างของกลุ่มชาวไทยภูเขา บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุรินทร์ โดยเป็นการสนทนาโต้ตอบสอบถามอย่างไม่เป็นทางการหรือแบบเป็นกันเองและพร้อมกับการบันทึกเสียงเพื่อกันข้อผิดพลาดด้วย

3. การสังเกตการณ์ร่วม คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมจะถูกใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม แซนปะกำช้าง ที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลาหรือฤดูกาลจนกลายเป็นเทศกาลประเพณีไปแล้ว สิ่งเหล่านี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการสำรวจและสอบถามหรือแม้กระทั่งสัมภาษณ์ทักษะการสังเกต จึงจำเป็นต้องใช้ร่วมด้วยเสมอทุกครั้งไปและได้ทำการบันทึกการสังเกตจากสถานการณ์จริงไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์หรือปัญหาต่าง ๆ ที่ค้นพบหรือสงสัย และเป็นที่มาของการบันทึกข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่พบ เป็นต้น

4. ขั้นตอนการได้ทำการประสานติดต่อกับชุมชนในพื้นที่ทำการศึกษาเพื่อประสานงานในการสัมภาษณ์เพื่อรวบรวม ข้อมูล ตามกรอบการศึกษา ได้แก่ ฐานคติความเชื่อและพิธีกรรมการแซนปะกำช้างที่มีต่อการเลี้ยงช้างและกลุ่มชาวไทยภูเขา จังหวัดสุรินทร์

5. ขั้นตอนการสรุปผลดำเนินงานพร้อมแสดงผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าของความเชื่อและพิธีกรรมและบทบาทของช้างและแนวทางการอนุรักษ์ต่อยอดของกลุ่มชาวไทยภูเขา

พิธีกรรมแซนปะกำช้างกลุ่มชาวไทยภูเขา

ชาวไทยภูเขามิการนับถือผีและดวงวิญญาณบรรพบุรุษทั้งนี้ยังมีการผสมผสานให้เข้ากับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และผสมความเชื่อท้องถิ่นที่มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งที่ไม่เห็นด้วยตาเนื้อภายในชุมชนมีวัดชื่อ วัดกุยอาเจียง จะมีศาลปะกำช้างและประจำชุมชน และตามบ้านเรือนที่มีการเลี้ยงช้างและเคยมีประสบการณ์การจับช้างเป็นต้น ในรอบปีมีการประกอบพิธีกรรมสถานที่ศาลปะกำช้างถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ภายในศาลปะกำช้าง ภายในศาลนั้นจะประกอบด้วยรูปปั้นครุช้าง ถือเป็นบรมครุช้างปะกำช้างและรูปภาพของหมอช้างและโดยรอบจะปั้นช้างไว้มากมายและมีโครงกระดูกช้าง และสุสานช้าง ด้านหน้าบริเวณศาลปะกำช้างถือว่าชาวไทยภูเขาให้ความสำคัญต่อช้างและถือว่าช้างเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว เมื่อตายลงจะนำกระดูกช้างมาฝังไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ และยังมีประกอบพิธีทำบุญอุทิศที่มีพระสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาทำมืบทา และส่วนร่วมในกิจกรรม คือ การทำบุญอุทิศให้กับช้างที่ตายไปด้วย แสดงให้เห็นถึงสายใย ความสัมพันธ์ที่คนมีต่อช้าง ได้กลายมาเป็นการสร้างศาลปะกำช้างเพื่อประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช้าง ได้แก่ การประกอบพิธีตั้งดาช้าง หน้าศาลปะกำช้าง การประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ปะกำช้างและบวงสรวงกรณีงานพิธีต่าง ๆ เพราะความเชื่อที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นชุมชนจึงมีฐานคติที่มีต่อศาลปะกำช้างและบรมครุหมอช้าง ในด้านฐานคติที่มีความเชื่อดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และความเชื่อในอำนาจภูตผีวิญญาณว่าสิ่งเหล่านี้สถิตตามพื้นที่ต่าง ๆ ดังนั้น จึงมีการเช่นไหว้ด้วยกระทงบูชา ที่ประกอบด้วย (1) กระทงประดิษฐ์ด้วยใบตอง (2) ดอกไม้ รูปเทียน (3) ขนม ข้าวต้ม ข้าวสวย (4) เงิน 2 บาท ฐานคตินิยมเหล่านี้กลุ่มชาวไทยภูเขามานานหลายยุคสมัยเพื่อเป็นการสักการะ บูชา ดวงวิญญาณ เป็นต้น

อีกความเชื่อหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ ด้านระบบโครงสร้างวิถีชีวิต ด้านอาชีพและการพึ่งพาต่ออำนาจผู้ที่สามารถประทานฝน และน้ำ หรือสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต และความเป็นอยู่ด้วยเป็นต้น ฐานคติที่มีความเชื่อที่มีต่อดวงวิญญาณที่มีหน้าที่รักษาชุมชนมักพูดเป็นภาษาถิ่น เรียกว่า หะจ๊ะ, หะจาย, หะจุย ให้ความหมายได้ว่า ปูตา หรือ ผีปูตา เป็นเทพารักษ์ที่รักษาชุมชนแห่งนี้ตามคติความเชื่อของกลุ่มชาวไทยภูเขา และหรือแม้แต่ภายในบ้านจะมีหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษและมีความเชื่อในผีปะกำช้างและมีความเชื่อต่อพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับดวงวิญญาณ ได้แก่ การเช่นผีประจำบ้านและพิธีกรรมสื่อสารดวงวิญญาณบรรพบุรุษเรียกว่าพิธีกรรมกล่อมชาวไทยภูเขา

(ยโสธรา ศิริภาพระภากร และคณะ, 2562) มีการจัดทำปีละครั้งมีวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรม คือ ข้าวสุก เหล้า เนื้อสัตว์ กรวยใบตอง ผ้าขาว เงิน 12 บาท เงิน 6 บาท มีหมากพลูทำพิธีเช่นโดยเอาน้ำตาลโรยบนข้าวสุกและมัก จุดเทียนปักลงที่ข้าวสุก แล้วเริ่มต้นกล่าว คำบูชาเป็นคำเชิญดวงวิญญาณเป็นภาษาอุยกูยท้องถิ่นมีความเพื่อขอให้ผีและดวงวิญญาณของบรรพบุรุษได้คุ้มครองขณะที่กล่าวค่อย ๆ จะรินเหล้าขาวลงบนภาชนะ คือ ชันจากนั้นจะหยิบสิ่งของที่ ใช้ เช่นไห้ว วางบนที่ตั้งที่เหลือจะนำมารับประทานและแจกจ่ายผู้คนที่มาร่วมในพิธีกรรมการเช่นไห้วฝ่ออาจจัดขึ้นในวาระ ช่วงสำคัญ ได้แก่ วาระประจำวัน วาระประจำเดือนและงานประจำปี (สุริยา คลังฤทธิ์ และคณะ, 2562 : 52 - 53)

พิธีกรรมแซนปะกำ เป็นภาษาถิ่นสามารถอธิบายได้ว่า “แซน” หมายถึง แซนไห้ว บูชา บวงสรวง “ปะกำ” หมายถึง เส้นปะกำข้างที่ทำด้วยหนังควายมีความเชื่อว่าเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ (ยโสธรา ศิริภาพระภากร, 2561 : 4 - 5) ฐานคติมีความเชื่อว่าเส้นปะกำข้างสามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ พิธีกรรมแซนปะกำข้าง สามารถแบ่งออกได้ 2 แบบ ได้แก่ (1) แซนปะกำข้างในครัวเรือน อธิบายได้ว่า เป็นพิธีกรรมเฉพาะครอบครัวที่มีการสืบทอดวิถีความเชื่อ และสมาชิกในครอบครัวเคยเป็นผู้จับข้างและมีข้างในครอบครอง จึงมีพิธีกรรมความเชื่อที่มีต่อเส้นปะกำข้าง โดยพิธีกรรมที่จัดขึ้นนี้เป็นพิธีเช่นไห้ว โดยมีสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเอง (2) แซนปะกำบริเวณ ศาลปะกำข้างของชุมชน ณ วัดกุยอาเจียง โดยมีผู้ร่วมในการประกอบพิธีกรรม ดังนี้ หมอช้าง จะเดินทางมาร่วมตัวกันในพื้นที่หน้าศาลปะกำข้าง กลุ่มชาวกูยที่อาศัยอยู่โดยรอบ ที่มีอาชีพเลี้ยงช้าง และอาชีพอื่น ๆ ด้วย จะเข้ามา ร่วมกัน และมีพระสงฆ์นำโดยเจ้าอาวาสวัดกุยอาเจียงมาร่วมด้วย ถือเป็นการร่วมตัวขนาดใหญ่ของชุมชนที่มีความเชื่อ และจัดพิธีกรรมเช่นไห้ว ณ ศาลปะกำข้าง เป็นพิธีกรรมแซนปะกำข้าง เพราะถือเป็นสัญลักษณ์ของการจับข้าง จึงเป็นที่มาของพิธีกรรมนี้ เป็นต้น ความสำคัญที่มีต่อการแซนปะกำข้าง ได้แก่ (1) กรณีมีกิจกรรมของครัวเรือน ชุมชน หรือเกี่ยวข้องกับข้าง จากการสัมภาษณ์สามารถสรุปใจความได้ ดังนี้ ชาวกูยมีความสัมพันธ์กับข้างและถือว่าข้างเป็นเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว และยังให้ความสำคัญของข้างในฐานะเป็นสัตว์มงคลและเชื่อว่ามีอำนาจกลับซ่อนเร้นในตัวข้าง ด้วยฐานคติที่มีความเชื่อที่มีต่อข้างว่าเป็นสัตว์มงคลนี้เองจึงให้ความเคารพและเช่นไห้ว (2) กรณีการล้มป่วย การแซนปะกำข้างเพื่อเป็นการบำบัดรักษาและขอการคุ้มครองรักษาให้เกิดความเป็นมงคลและหายป่วย เป็นต้น (3) การบูชาประจำปี เป็นการจัดพิธีกรรมแซนปะกำข้างเพื่อเกิดสิริมงคลและเป็นธรรมเนียมโบราณที่รักษากันมาหลายยุคสมัย (4) ความสำเร็จต่าง ๆ เป็นต้น

เครื่องบูชาที่ปรากฏในพิธีการแซนปะกำข้าง เฉพาะเครื่องบูชาที่ขาดไม่ได้และมีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอดีต ได้แก่ (1) เหล้าขาวเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับทุกพิธีกรรมที่จัดขึ้น (2) ขนหม ข้าวต้มแบบโบราณ ได้แก่ ข้าวต้มมัด ขนหมทอด เป็นขนมพื้นบ้านที่ใช้อยู่เป็นประจำและมีแพร่หลายในพื้นที่ (3) หัวหมู เป็นสิ่งที่ประกอบในพิธีกรรมที่สำคัญและถูกใช้มานานหลายยุคสมัย (4) ไก่ต้ม 1 ตัว (5) หมูย่าง (6) ข้าวสวย (7) ชุดเครื่องบูชาและกล่าวสักระเช่นไห้ว ได้แก่ ผ้าขาว 1 เมตร ดอกไม้ขาว 5 คู่ ธูป เทียน กรวย 2 ปังจ้อย แบบโบราณ 6 สลึง 12 บาท 24 บาท (8) ผ้าไหม 1 ผืน สไบไหม 1 ผืน (8) บายศรีแบบพื้นบ้าน ประดับด้วยข้าวตอกดอกไม้ (9) น้ำเปล่า (10) ถ้าเป็นพิธีกรรมขอขมา จะเสริมเข้ามาด้วย น้ำอบน้ำหอมใส่ขันขนาดใหญ่เพื่อให้ในการประพรม รด ล้าง เส้นปะกำข้าง และศาล ตลอดถึงผู้เฒ่าผู้แก่ในตระกูล เป็นต้น (ยโสธรา ศิริภาพระภากร และคณะ, 2562)

การเลี้ยงข้างได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษชาวไทยอุยกูยจะออกไปจับข้างในป่าด้วยการคล้องข้าง เรียกว่า “โพนข้าง” เป็นการจับข้างโดยหมอช้างใช้บ่วงบาศที่เรียกว่า “เชือกปะกำ” โดยเชื่อว่าผีปะกำสถิตอยู่ในเชือกปะกำ เพื่อกอยปกป้องดูแลผู้ที่ออกไปจับข้าง (วริศรา โกรทินาคม, 2565 : 109) เชือกปะกำทำจากหนังควายถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีพลังเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษมักใช้คล้องเท้าข้างแล้วผูกไว้กับต้นไม้และนำข้างที่จับได้นั้นมาผูกใช้งานในการคล้องข้างจะกระทำปีละครั้ง ราวเดือน 11 - 12 พฤศจิกายน – ธันวาคม ข้างที่ตายลงจะมีการนำมาฝัง

อย่างดีและจะขุดกระดุกขึ้นมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ภาษา ที่ใช้พูด เรียกว่าภาษาผีปะก่ามาจากภาษาเขมรโบราณ ภาษาผีปะก่าเป็นภาษาพิเศษที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันในหมู่หมอช้างบ้านที่อยู่อาศัย

ภาพที่ 1 พิธีแซนปะก่าช้างกลุ่มชาวไทยภูเขา จังหวัดสุรินทร์

ที่มา: อีรชัย สมใจ (2565)

ภาพที่ 1 เป็นเครื่องเซ่นไหว้ประกอบพิธีกรรมแซนปะก่าช้างกลุ่มชุมชนคนเลี้ยงช้างและมีครอบครัวใกล้ชิด ร่วมเข้าในพิธี ผู้ที่จะสามารถนำในการสื่อสารดวงวิญญาณปะก่าช้างได้ และผู้ประกอบพิธีกรรมแซนมักเป็นหน้าที่ของ หมอช้าง จึงกลายเป็นบทบาท หน้าที่ สำคัญของหมอช้างที่มีต่อพิธีกรรมแซนปะก่าช้างของกลุ่มชนชาวไทยภูเขาในชุมชน เมื่อมีการจัดประกอบพิธีกรรมขึ้น ด้วยความสำคัญและหน้าที่ บทบาทของหมอช้างมักได้รับบทบาท ดังนี้

1) บทบาทหมอช้างผู้ที่เคยอยู่กับช้างมีความรู้เกี่ยวกับช้างมากพอสมควรและสามารถฝึกช้าง และสามารถนำมาใช้งานได้เป็นผู้เชี่ยวชาญ ด้านคชศาสตร์ เช่น การดูคุณลักษณะของช้าง การบำรุงรักษาช้าง การฝึกช้าง ต่อ การเฝ้าระวังช้างการสังเกตช้าง การคล้องช้างป่า การฝึกหัดให้ช้างเชื่อง การรักษาช้าง จิตวิทยาช้างและเก่งด้าน สมุนไพรอาหารช้าง และยังเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างเกี่ยวกับช้าง ๆ เช่น พิธีตั้งงาช้างพิธีการแซนปะก่า การ เปิดปางช้างหรือการตั้งศาลปะก่า ตามตามพื้นที่ต่าง ๆ

2) ด้านการประกอบพิธีกรรมที่มีต่อศาลปะก่าช้าง ตามความเชื่อเกี่ยวกับศาลปะก่าช้างและเชือกปะก่า มีความเชื่อว่ามีดวงวิญญาณที่ประจำอยู่ในหนังปะก่า (บ่วงบาศสำหรับคล้องช้างป่า) คือ ดวงวิญญาณที่ชาวภูยกคนเลี้ยง ช้างเชื่อถือ เรียกว่า "พระครู" ซึ่งมีสถานะเทียบเท่าเทพ พระครู คือ ดวงวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่ดวงวิญญาณอีก ประเภทหนึ่งหมอช้าง เรียกว่า "ผีปะก่า" ที่สามารถให้คุณและโทษแก่คนเลี้ยงช้างได้ หากไม่มีการดูแลเอาใจใส่ช้างหรือ ทำร้ายช้าง ผีปะก่าจะทำลงโทษคนเลี้ยงช้างหรือคนในครอบครัวได้ ด้วยเหตุนี้ชาวภูยกคนเลี้ยงช้างจึงต้องมีการเซ่นไหว้ อยู่เสมอ เรียกว่า พิธีกรรมแซนปะก่าช้าง (พระครูพินลกลัณณธรรม กลยาโณ, 2563 : 721)

พิธีกรรมแซนปะก่าช้างตามวิถีของชาวภูยกยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตอยู่มาก งานประเพณีเช่นผีปะก่าช้าง มักจัด ขึ้นในช่วงสำคัญของกิจกรรมชุมชน และครอบครัว และพิธีกรรมอื่น ๆ เชือกปะก่าช้าง ชาวไทยภูยกจึงถือว่าสิ่งมีความ ศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่อาจบันดาลโชคลี้หรือโชคร้ายแก่ผู้บูชาได้

ภาพที่ 2 เครื่องเซ่นไหว้ประกอบพิธีกรรม
ที่มา: ชีรชัย สมใจ (2565)

ภาพที่ 2 เป็นพิธีเซ่นไหว้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งจัดในภาคเช้า โดยเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีมีหัวหมู เหล้าขาว ผลไม้ บุหรี่ ภายในศาล และดอกไม้ ส่วนเครื่องเซ่นไหว้จะมีข้าวปลาอาหาร ของหวาน กล้วยขนมข้าวต้ม ภายในศาลจะวางบูชาเส้น ปะกำช้าง ดังนั้น การเซ่นไหว้ศาลปะกำช้าง ฐานคติของชาวกูย และกลุ่มผู้เลี้ยงช้างมักให้ความสำคัญกับศาลปะกำช้าง และมักจัดเครื่องเซ่นไหว้ บูชาเป็นประจำ ฐานคติมักเชื่อถือกันว่าศาลปะกำช้างนี้เป็นที่สิงสถิตดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และผีปะกำช้าง คือ ดวงวิญญาณที่เชื่อว่าสิงสถิตในเส้นปะกำช้าง (ยโสธรา ศิริภาพระภากร, 2560 : 81 - 82) ตามความเชื่อที่มีต่อศาลปะกำและเชือกปะกำถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ให้ความเคารพและเซ่นไหว้ก่อนออกคล้องช้างหรือทำกิจกรรมอื่น ๆ เกี่ยวกับช้าง บทสวดมักผสมผสานระหว่าง ภาษากูย กวย และภาษาบาลี เป็นภาษาของหมอช้างผู้ประกอบพิธีกรรมทำพิธีอัญเชิญผีปะกำและดวงวิญญาณบรรพบุรุษให้มารับเครื่องเซ่นไหว้พร้อมกับให้พร ด้านต่าง ๆ เช่น โชคลาภ การทำงาน กิจกรรมราบรื่น สุขภาพ ทั้งนี้ในพิธีกรรมเซ่นไหว้ประกอบพิธีกรรม มักมีการทำนายและการพยากรณ์หรือการเสี่ยงทาย เช่นกัน ศาลปะกำช้าง จะเป็นสถานที่เปรียบเสมือนเทวาลัยอันเป็นที่สิงสถิตดวงวิญญาณบรรพบุรุษและผีปะกำ ตามความเชื่อของชาวกูย ซึ่งตั้งอยู่ภายในศูนย์ศึกษาแห่งบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม โดยศาลปะกำนี้นิยมปลูกสร้างไว้ในชุมชนคุ้มบ้านหรือที่บ้านของทายาทฝ่ายพ่อมีลักษณะเป็นเรือนไม้ค้ำยหอสองมีเสาสี่ต้นหันหน้าไปทางทิศเหนือ ณ ตำแหน่งที่เงานั้นไม่ตกทับตัวศาลและเงาศาลไม่ตกต้องตัวบ้านซึ่งศาลปะกำจะใช้เป็นที่เก็บรักษาหนังปะกำ และอุปกรณ์ในการคล้องช้างการเซ่นผีปะกำจะกระทำโดยหมอช้างอาวุโส เจ้าของบ้าน และญาติพี่น้อง นำของเซ่นไหว้ไปยังศาลปะกำ จุดเทียนแล้วอัญเชิญผีปะกำและดวงวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เคารพบูชาให้เข้ามาสิงสถิตในเชือกเชือกปะกำช้างนี้เพราะหนังปะกำถือว่าเป็นอุปกรณ์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ใช้ในการคล้องช้างป่าซึ่งในการเซ่นผีปะกำมีหลักว่าผู้ทำพิธีและขึ้นศาลปะกำได้จะต้องเป็นผู้ชาย ลูกหลานของต้นตระกูล ผู้เป็นเจ้าของศาลปะกำช้างบุคคลอื่นห้ามขึ้นโดยเด็ดขาดและโดยเฉพาะสตรีห้ามแตะต้องหนังปะกำเด็ดขาด ดังนั้น ผู้เข้าร่วมพิธี จึงต้องนั่งอยู่ที่พื้นดินล้อมรอบศาลปะกำช้าง

ภาพที่ 3 พิธีกรรมแขวนปะกำช้างและการกล่าวเชิญผีปะกำช้างในพิธีการ
ที่มา: อีรชัย สมใจ (2565)

ภาพที่ 3 ผู้ประกอบพิธีบูชาเช่นไหว้จะนำเครื่องบูชาเข้าไปวางด้านในภายในศาล เป็นการยกให้ มอบให้และบูชา โดยการกล่าวเชิญผีดวงวิญญาณที่สถิตในเส้นปะกำได้รับรู้ และบอกกล่าว ความเป็นมา ความสำคัญในการบูชา จุดประสงค์ของตนเอง และปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นเพื่อขอให้ดวงวิญญาณช่วยในด้านต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นภายในศาลปะกำช้างจะเป็นที่เก็บเชือกปะกำช้าง เป็นบ่วงมีลักษณะขดเป็นมวนไว้เป็นวงกลมภายในศาลไม้ที่สร้างขึ้นไว้สักการบูชาห่างจากตัวบ้านพอสมควร และทำด้วยหนังควาย ที่นำมาตัดเป็นริ้ว ๆ แล้วตากแห้งจากนั้นปั่นเข้ากันเป็น 3 เกลียว มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 - 2 นิ้ว มีความยาวประมาณ 50 - 80 เมตร ซึ่งควาย 3 ตัวจะได้เชือกปะกำ 1 เส้น เชือกปะกำนี้บรรดาหมอช้างและควาญถือว่าเป็นเชือกศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณครูบาอาจารย์ และแต่ละตระกูลมักจะมีไว้ใช้เฉพาะคนในตระกูล ซึ่งต้องเคารพนับถือและเชื่อว่าผีปะกำช้างจะสามารถบันดาลให้โชคดีหรือโชคร้ายในการคล้องช้างได้สิ่งที่ต้องระมัดระวังเกี่ยวกับเชือกปะกำคือ ห้ามเหยียบหรือห้ามผู้หญิง หรือผู้ที่มิใช่สายเลือดหรือคนต่างตระกูลแตะต้องหรือขึ้นไปในศาลปะกำช้าง ถ้าละเมิดข้อห้ามดังกล่าวถือว่าผิดครู ผิดปะกำ อาจมีผลร้ายต่อผู้ไปคล้องช้างได้ส่วนเครื่องรางที่หมอช้างนำติดตัวไปด้วยนั้นจะเป็นสายรัดที่เอวที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวดซึ่งเมื่อออกมาจากป่าต้องเก็บไว้บนหัวนอนห้ามนำไปให้คนอื่นดูซึ่งเครื่องรางนั้นมีทั้งต้นห่าเสือเขี้ยวหมูต้นและจันทราส เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าจะประกอบกิจการใด ๆ ชาวไทยภูมิมักจะมีการเช่นบวงสรวงผีปะกำช้างก่อนเสมอ

พิธีเช่นศาลปะกำจะกระทำกันทุกปี อาจว่ามีเหตุต้องเคลื่อนย้ายเยือกปะกำ (เช่นการแสดง การคล้องช้างประจำปี ต้องใช้เชือกปะกำ ประกอบการคล้องช้างแสดง จึงต้องทำพิธีกรรมก่อนจะเรียกว่าสมัยใหม่ศาลปะกำ การเดินทางไกล งานบวช งานแต่ง เป็นต้น) ความเชื่อเรื่องผีปะกำช้าง เป็นคติความเชื่อในลักษณะการถ่ายทอดอำนาจจากผีบรรพบุรุษไปสู่ผู้อาวุโสในสายตระกูล ทำให้ผู้อาวุโสได้รับความเคารพ เชื่อฟังจากสมาชิกในตระกูล เป็นผู้นำในการประกอบพิธีเช่นสรวงผีปะกำ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีอำนาจสั่งการทุกอย่างในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีปะกำ นอกจากนี้ยังพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคติความเชื่อเรื่องผีปะกำกับโครงสร้างสังคม เช่น การจัดระเบียบทางโครงสร้างเศรษฐกิจ การควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชน การกำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม ครอบครัว ศาสนา ลิทธิ และความเชื่ออื่น ๆ เป็นต้น (ทิตยาวิดี อินทรางกูร และคณะ, 2562 : 386 – 387; พระครูพิมลกลัยาณธรรม กลยาณ, 2563 : 721; สุทัศน์ กองทรัพย์, 2558 : 10 - 11) ดังประเพณีการบวชนาคช้างของกลุ่มชาวไทยภูมิจัดขึ้นในเดือน 6 ของทุกปี โดยชาวไทยภูมิมองความเชื่อว่าเป็นบวชทุกคน เมื่อมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จะต้องบวช และการแห่ชานานิยมแห่ด้วยขบวนช้าง ซึ่งในอดีตจะแห่ไปยังวังทะเล ซึ่งเป็นจุดที่แหล่งน้ำมูลบรรจบกับลำน้ำชี แม้ปัจจุบันจะแห่มาตามวัดแล้ว แต่

ชุมชนก็ยังสืบสานประเพณีแห่หน้าคบนหลังช้างอยู่ (สุขใจ สมพงษ์พันธุ์, 2555 : 72 - 73) จะเห็นว่าช้างยังคงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับโครงสร้างของสังคมอย่างต่อเนื่อง

พิธีกรรมแห่ปะกำช้างที่มีผลต่อวิถีชีวิต พบว่า พิธีกรรมแห่ปะกำช้างที่เราเรียกว่าผีปะกำลักษณะความเป็นอยู่ของชนชาวกูย ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมแห่ปะกำช้าง เส้นปะกำช้างถือว่าเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ มีเทวาอารักษ์หรือดวงวิญญาณของบรรพบุรุษรักษาและคุ้มครองอยู่ ถ้าผู้ใดบูชาดีเช่นไหว้ลูกก็สามารถนำมาซึ่งความสุขความเจริญก้าวหน้า ในหน้าที่การงานได้ เส้นปะกำนี้ตามความเชื่อของชาวไทยกูย มักเชื่อว่าสามารถให้ทั้งคุณและโทษ ดังนั้นชาวไทยกูยที่มีความเป็นอยู่อาศัยช้าง อยู่กับช้างทุกวัน ย่อมจะรักและหวงแหนช้างมาก เส้นปะกำช้างจะจัดวางอยู่ที่ศาลปะกำช้าง ภายในศาลจะประดิษฐ์เส้นที่ทำด้วยหนังควายม้วนเป็นเส้นยาวเพื่อใช้จับช้างเพื่อนำมาฝึก (พระครูพิมลกลยาณธรรม กลยาณ, 2563 : 718) พิธีกรรมแห่ปะกำช้างมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอำเภอดงหลวง จังหวัดสุรินทร์ เช่น งานประเพณีเช่นผีปะกำช้างชาวไทยกูยจะมีความเคร่งครัดในประเพณีนี้เป็นอย่างมาก จะไม่ลบหลู่สิ่งที่ตนเองให้ความเคารพบูชา แต่ละครอบครัวจะมีผีซึ่งตนเองเคารพอยู่เป็นประจำ เรียกว่า การเช่นผีปะกำ จะกระทำเมื่อไปคล้องช้าง คนในครอบครัวจัดให้มีขึ้นโดยมีความเชื่อที่ว่า หากไม่ได้เช่นผีประจำของตนเองแล้วก็จะมักประสบอุปสรรคนานาประการ เชือกปะกำชาวไทยกูยจึงถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตระกูลเป็นสิ่งที่อาถรรพ์หรือโชคร้ายเมื่อเวลาออกไปคล้องช้างมีการสร้างร้านหรือโรงสำหรับเก็บเส้นปะกำช้างและเช่นไหว้เป็นประจำ เพื่อความเป็นสิริมงคลความเชื่อที่มีต่อผีปะกำช้าง ชาวไทยกูยมีความเชื่อมากกับผีปะกำช้างและนับว่าเป็นความเชื่อที่สำคัญของผู้ที่เลี้ยงช้าง (ยโสธรา ศิริภาพระภากร และ สอนอง สุขแสง, 2563 : 199; พระครูพิมลกลยาณธรรม กลยาณ, 2563 : 718 - 719) อัตลักษณ์ชาวกูย ความเชื่อเกี่ยวกับศาลปะกำและเชือกปะกำช้าง สำหรับคนเลี้ยงช้างควายและหมอช้างต่างก็มีความเชื่อว่าเป็นเชือกที่ศักดิ์สิทธิ์ คนเลี้ยงช้างในแต่ละตระกูลก็จะมีเชือกปะกำช้างประจำตระกูลของตนและมีไว้ใช้เฉพาะตระกูลของตนเท่านั้นเป็นของมงคลที่คนในครอบครัวต้องให้ความเคารพนับถือและเชื่อกันว่าผีปะกำช้าง จะดลบันดาลให้เกิดความโชคดีทำกิจการงานต่างๆได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีบุคคลในครอบครัวหากต้องการ ทำกิจอันใดที่เกี่ยวข้องกับช้าง เช่น การคล้องช้าง การตั้งช้าง การฝึกช้าง การนำช้างไปทำงานต่างถิ่น เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายเชือกปะกำ (ยโสธรา ศิริภาพระภากร และคณะ, 2562) จะต้องทำพิธีเช่นไหว้เชือกปะกำเพื่อบอกกล่าวขอพรจากผีปะกำเสียก่อนกิจการงานต่าง ๆ จะได้สัมฤทธิ์ผลนอกจากนี้จะต้องมีการเช่นไหว้เป็นประจำทุกปี เป็นต้น

แนวทางการอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมแห่ปะกำช้างของชาวไทยกูย

- 1) ต้องมีการส่งเสริมให้มีฐานข้อมูลและบริการความรู้แก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเป็นการขยายฐานความรู้และความเข้าใจ เพื่อเพิ่มความรู้ในมิติมุมมองที่ได้ศึกษาบริบทกลุ่มน้ำมูลและกลุ่มชาวไทยกูยในพื้นที่อย่างเข้าใจ
- 2) ต้องมีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมแห่ปะกำช้างประจำปีและบริการความรู้แก่ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมและกลุ่มนักท่องเที่ยว เป็นฐานการเรียนรู้ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม ของกลุ่มชนชาวไทยกูย ที่พยายามอนุรักษ์ รักษาไว้ เป็นการสร้างภาคีเครือข่าย เพื่อประชาสัมพันธ์ ตีพิมพ์ สร้างงานวิจัย ในแนวทางการอนุรักษ์ ประเพณีแห่ ปะกำช้างได้อีกทางหนึ่ง
- 3) ต้องมีการจัดความร่วมมือในชุมชน ได้แก่ ชุมชน โรงเรียน และวัด ในการร่วมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ละปรึษา เพื่อหาแนวทาง การอนุรักษ์ประเพณีและพิธีกรรมไว้เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นมากยิ่งขึ้น
- 4) ต้องจัดกิจกรรมเสริมความรู้ ที่มาฐานคติและความเชื่อของกลุ่มชน และความเป็นมา ความสำคัญในพิธีกรรมกลุ่มชน รวมทั้งมีการแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ของชาวไทยกูยที่ได้สร้างประวัติศาสตร์ให้ปรากฏกับชาติ

บ้านเมือง จากพิธีคล้องช้างและอื่น ๆ มากมายที่มีความสอดคล้องกับการสร้างและการใช้ “ปะกำช้าง” และวัฒนธรรมการเลี้ยงช้างที่เป็นภูมิปัญญาของกลุ่มชาวไทยภูเขา

5) ต้องจัดกิจกรรมนำเสนอเรื่องราวและวิถีชาวภูเขาเพื่อสร้างความภาคภูมิใจแก่ชุมชน เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความรักและหวงแหน มรดกทางวัฒนธรรมและพิธีกรรมการแซนปะกำช้างของกลุ่มชนชาวไทยภูเขาและพิธีกรรมอื่น ๆ ที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อให้กลุ่มชนเกิดความสนใจ สามารถนำเสนอด้วยท่าทางของนาฏศิลป์ได้ (อัคราพร สุขทอง, 2554 : 54 - 57)

6) ต้องจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสอนในชั้นเรียนเป็นการเพิ่มองค์ความรู้ ความเข้าใจ ผ่านงานเขียน ผ่านงานวิจัย โดยการรวบรวมความรู้ และการยอมรับ เข้ามามีบทบาทให้นักเรียน ได้ศึกษา และเรียนรู้ เพื่อเพิ่มความภาคภูมิใจ ในภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่ได้ถ่ายทอดไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

7) ต้องเพิ่มการพัฒนาในพื้นที่ของวัดควรจัดให้มีพื้นที่เพื่อ สนับสนุน รวมอนุรักษ์ สืบทอด มรดกภูมิปัญญา และมีการผลิตนวัตกรรมทางความเชื่อที่เกิดกับช้างเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว ผู้สนใจ เช่น ของขลัง วัตถุมงคล เป็นนวัตกรรมที่สร้างรายได้มหาศาล

บทสรุป

ความเชื่อและพิธีกรรมแซนปะกำช้างของกลุ่มชาวไทยภูเขา บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญต่อกลุ่มชาวไทยภูเขา ในฐานะสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ และเส้นปะกำได้ผ่านกาลเวลาผ่านเรื่องราวและกิจกรรมต่างๆที่นำไปใช้ในการจับช้างเมื่อผ่านกาลเวลามาระยะหนึ่งและหมดสภาพการใช้งาน หรือยังคงสภาพที่สมบูรณ์ เชื้อปะกำนี้จะถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชา และกลายเป็นสัญลักษณ์แทนบรรพบุรุษ และฐานคติที่มีต่อความเชื่อที่มีต่อเส้นปะกำช้าง มักให้ความเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตระกูลและกลุ่มชนที่มีการเลี้ยงช้างและมีความสัมพันธ์กับช้างโดยสายเลือด ฐานคติที่มีต่อพิธีกรรมที่มีต่อเส้นปะกำช้าง เพื่ออำนวยความสะดวกในการประกอบกิจกรรมต่างๆที่ราบรื่น ไม่มีปัญหาอุปสรรค เพื่อให้เกิดความโชคดี และปลอดภัย กล่าวได้ว่าเส้นปะกำช้างเป็นหัวใจหลักที่จะใช้ในการคล้องช้างป่าเพื่อนำมาฝึกใช้งานในวิถีชีวิตของกลุ่มชาวไทยภูเขามรดกทางวัฒนธรรมของครูช้างเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณของชุมชน ปัจจุบันหมอช้างจะมีบทบาทและความสำคัญในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของผู้เลี้ยงช้างและชุมชน เป็นผู้มีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช้าง เป็นต้น พิธีกรรมแซนปะกำช้าง สามารถอธิบายพิธีกรรมแซนปะกำช้างตามวิถีของชาวภูเขายังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตอยู่มาก งานประเพณีเช่นผีปะกำช้าง มักจัดขึ้นในช่วงสำคัญของกิจกรรมชุมชน และครอบครัว และพิธีกรรมอื่น ๆ เชื้อปะกำช้าง ชาวไทยภูเขาจึงถือว่าสิ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่อาจบันดาลโชคลาภหรือโชคร้ายแก่ผู้บูชาได้ เครื่องบูชาที่ปรากฏในพิธีการแซนปะกำช้าง เฉพาะเครื่องบูชาที่ขาดไม่ได้ และมีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอดีต ได้แก่ (1) เหล้าขาวเป็นสิ่งที่อยู่คู่เกือบทุกพิธีกรรมที่จัดขึ้น (2) ขนم ข้าวต้มแบบโบราณ ได้แก่ ข้าวต้มมัด ขนมหอด เป็นขนมพื้นบ้านที่ใช้อยู่เป็นประจำและมีแพร่หลายในพื้นที่ (3) หัวหมู เป็นสิ่งที่ประกอบในพิธีกรรมที่สำคัญและถูกใช้มานานหลายยุคสมัย (4) ไก่ต้ม 1 ตัว (5) หมูย่าง (6) ข้าวสวย (7) ชุดเครื่องบูชาและกล่าวสัการะเช่นไหว้ ได้แก่ ผ้าขาว 1 เมตร ดอกไม้ขาว 5 คู่ รูปเทียนกรวย 2 ปังจี้ แบบโบราณ 6 สลึง 12 บาท 24 บาท (8) ผ้าไหม 1 ผืน สไบไหม 1 ผืน (8) บายศรีแบบพื้นบ้านประดับด้วยข้าวตอกดอกไม้ (9) น้ำเปล่า (10) ถ้าเป็นพิธีกรรมขอขมาจะเสริมเข้ามา เช่นน้ำอบน้ำหอมใส่ขันขนาดใหญ่ เพื่อให้ในการประพรม รด ถ้าง เส้นปะกำช้าง และศาล ตลอดจนผู้เฒ่าผู้แก่ในตระกูล เป็นต้น

แนวทางการอนุรักษ์ให้คงอยู่ความเชื่อและพิธีกรรมแขนงปะกำช้าง พบว่าการส่งเสริมให้มีฐานข้อมูลและนำเสนอองค์ความรู้แก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ ชุมชนในพื้นที่มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ พร้อมทั้งให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว มีการจัดความร่วมมือในชุมชน ได้แก่ ชุมชน โรงเรียน และวัดเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ พื้นฟู และสนับสนุนกิจกรรมและพิธีกรรมแขนงปะกำช้างเพื่อให้เกิดความโดดเด่น และเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชนจัดกิจกรรมเสริมองค์ความรู้หรือนิทรรศการ เพื่อสร้างภาคีเครือข่าย จัดกิจกรรมนำเสนอเรื่องราวและวิถีชาวกูยเพื่อสร้างความภาคภูมิใจแก่ชุมชนในท้องถิ่น จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสอนในชั้นเรียนในด้านต่าง ๆ และฝึกอาชีพ ที่ได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดกิจกรรมในพื้นที่ของวัดกุยอาเจียง เพื่อร่วมสืบสาน อนุรักษ์ และพัฒนาทั้งนี้จัดพื้นที่เพื่อสร้างนวัตกรรมทางความเชื่อที่ได้จากช้างมาเพื่อบริการแก่กลุ่มนักท่องเที่ยวและผู้สนใจ คุณค่าที่ได้จากการศึกษา (1) ทำให้ทราบถึงปรัชญาชีวิตและสามารถนำองค์ประกอบความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปพัฒนาต่อยอดในหลักการใช้ชีวิตได้ (2) ทำให้ทราบและรับรู้ด้านประเพณีชาวไทยกูยที่มีการนับถือมาเป็นเวลานาน

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณ์ นัธ แสงมาศ และ ยโสธรา ศิริภาพระภากร. (2562). พิธีแห่นาคหอยจุยประจำปีของปราสาทบ้านโพธิ์ศรีธาตุ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์. **วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์**, 4(1), 110 - 124.
- ทิตยวดี อินทรากร, ยโสธรา ศิริภาพระภากร, สำเริง อินทง, สุริยา คลังฤทธิ์. (2562). “พิธีแห่นาคโหม่ง” กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์บนรากฐานทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาวไทยกูย จังหวัดสุรินทร์. ใน **การประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติ “เวทีวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมศึกษา ครั้งที่ 2”**, 23 สิงหาคม 2562. 383 - 388. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธีรชัย สมใจ. (2565). **โครงการศึกษาพิธีกรรมความเชื่อหมอช้างของกลุ่มชาวไทยกูย จังหวัดสุรินทร์** [ภาพถ่าย]. 16 มีนาคม 2565. สุรินทร์ : บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์.
- พระครูพิมลกลัณยานธรณ กल्याณ. (2563). การอนุรักษ์พิธีกรรมแขนงปะกำช้างของชาวกูย อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, 8(2), 711 - 725.
- ยโสธรา ศิริภาพระภากร และ สอนอง สุขแสง. (2563). บทบาทของ “กรูช้าง” จังหวัดสุรินทร์. ใน **การประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติ “เวทีวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมศึกษา ครั้งที่ 3”**, 14 สิงหาคม 2563. 198 - 205. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ยโสธรา ศิริภาพระภากร, สุพัตรา วยะลุน, พระวัชร วชิรญาณ. (2562). “ปะกำปโล” ความสัมพันธ์ในการประกอบพิธีกรรมสำคัญในกลุ่มชาวไทยกูย [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2565, จาก <http://www.qasurin.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2019/02/บทความ-ปะกำปโล-ดร.ยโสธรา.pdf>.
- ยโสธรา ศิริภาพระภากร. (2560). ปะกำช้าง : ความเชื่อในพลังศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่มชาวไทยกูยในจังหวัดสุรินทร์. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่**, 3(2), 77 - 86.
- วิศรา โกรทินธาคม. (2565). ตำนานครุปะกำ : การบอกเล่ามูลเหตุกำเนิดสรรพสิ่งและตำราพฤฒิปาศ. **วารสารดำรงวิชาการ**, 21(1), 91 - 114.
- สุขใจ สมพงษ์พันธุ์. (2555). นิเวศวัฒนธรรมในวิถีชีวิตชาวกูยเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์. **วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล**, 7(1), 65 - 75.
- สุทัศน์ กองทรัพย์. (2558). วิถีชีวิตคนกับช้างเมืองสุรินทร์. **วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล**, 10(2), 8 - 12.

สุรียา คลังฤทธิ์, ยโสธรา ศิริภาพระภากร, ฉัตรภรณ์ จันทร์แจ่มธารี. (2562). การจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวกลุ่ม
ชาวกูย. วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 3(1), 52 – 53.

อัครพร สุขทอง. (2554). การพัฒนานาฏกรรมคล้องช้าง โดยการถอดความจากกระบวนการคล้องช้างของชาติพันธุ์กูย
ในจังหวัดสุรินทร์. วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล, 6(1), 50 - 58.